

Іван ЗАГОРУЙ

кандидат історичних наук

(Луганський державний університет

внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка,

м. Северодонецьк Луганської обл., Україна)

ІДЕЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА УТВЕРДЖЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

У Браяна Таманаги є таке висловлювання, яке привертає до себе надзвичайно важливу, на мій погляд, увагу: «Якщо верховенство права ще не утверджене, встановити його виявляється надзвичайно важко» [1, с.11]. Уявляється, що таке припущення науковця має сенс, оскільки сучасна соціальна практика показує, що втілення в життя принцип верховенства права є ще далеким у багатьох державних утвореннях колишнього соціалістичного права.

Міжнародний білль прав людини, зокрема, обидва його договірні Пакти 1966 року – Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 2, п.3 ст. 14, 23, 26 та ін.) та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (стаття 2, 3, п.1 ст. 8, ст. 12 та ін.) – прямо вказують на необхідність дотримання державами гарантій щодо реалізації прав і свобод та висувають до них зобов'язання «поважати, захищати та реалізовувати» права людини. З неменшою чіткістю про це ідеться у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, де, зокрема, у статті 1 «Зобов'язання поважати права людини» записано, що «Високі Договірні сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції».

Отже, гарантування прав людини і громадянина, з одного боку, вимагає державної, національної «публічної сили» (правозобов'язаної сторони), яка створюється в інтересах усіх, для загальної користі, а не для «приватної вигоди тих, кому вона доручена», як про це зазначається у статті 12 Французької Декларації прав людини і громадянина) [2, с. 291], а з іншого боку – визнання загального характеру прав людини неможливо уявити без міжнародних документів, які відіграють роль міжнародних стандартів даних прав, адресованих кожній державі, яка беруть участь у певному пакті чи конвенції і зобов'язується поважати і забезпечувати права людини. Міжнародні документи визначають межі реалізації прав і свобод.

Тому становлення інституту прав і свобод людини та інститутів правового захисту особи не просто істотно позначилось на взаємовідносинах людини й держави («вертикальна дія засадничих прав»), що є цілком закономірно, але й створило підґрунтя для утвердження демократичних суспільств, керованих верховенством права, прагненням міжнародного

співтовариства відбити ідеї верховенства права у міжнародних документах з прав людини.

Гарольд Дж. Берман концептуалізує процес формування держави, керованої законом («правової держави» – нім. «Rechtsstaat») і суспільств, пов'язаних правом, що, безумовно, мало істотний вплив на формування механізму реалізації прав людини і розглядає його в контексті історичного протистояння між церковною й світською владами та втіленням ідеї світської держави. Мирне співіснування цих двох державних утворень, стверджує автор, могло стати реальністю завдяки взаємному визнанню верховенства права над кожною із них. Крім того, підсумовує Берман, концепція верховенства права підтримувалась не лише панівною релігійною ідеологією і плюралізмом політичних влад та окремих юрисдикцій, але й октроїруемими королями і феодалами різного роду вольностями (Велика хартія вольностей 1215 р., Саксонське зерцало 1221–1235 рр., Золота булла 1222 р.), конкретизованими в громадянських, політичних, економічних і соціальних правах [3, с. 278, 279, 280].

Важливо звернути увагу на той факт, що даний процес, з певними особливостями, охопив дві різні правові системи в Західній Європі і супроводжувався структуризацією держав, започаткованої з XII ст., відособленням особистості, готової протистояти державі як самостійний носій права. З протистояння між носіями права – держави та індивіда (особистості) народжується, як пише С. Шевцов, «останній вид права – права людини», започатковані Великою Хартією вольностей, а точніше, «права громадянина», хоча й усвідомлювались вони, на думку автора, не через громадянство, а через людську природу особистості, що й позначилось на термінологічному балансуванні між визнанням їх «природними» і «правами людини» [4, с. 410 – 411].

Таким чином, у європейських суспільствах формування верховенства права було тривалим у часі і перебувало під невинним впливом філософії природного права, демократичних цінностей і прав людини. У Доповіді про верховенство права, ухваленій Венеційською комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року) зазначається, що «Поняття «верховенство права» («Rule of Law») сукупно з поняттями «демократія» та «права людини» – це три підвалини, на яких була заснована Рада Європи» і вони схвалені у преамбулі Європейської Конвенції з прав людини [5, с. 169]. Саме ці три засадничі цінності європейського правопорядку були тим підґрунтям, на яких постала і розвивається сучасна Європа.

Отже, ідейні витoki філософсько-правового обґрунтування механізму реалізації прав людини і його невіддільності від держави варто шукати у наукових школах різних епох, що передували сучасним державам. З огляду на це, вважаю, що в історичному контексті розвиток ідеї про реалізацію прав людини та оформлення її у відповідну теорію як окремої складової в науковій доктрині прав людини має часові та просторові межі і він

вкладається в кілька періодів, відомих державо- і правогенезу: період античності, Середньовіччя, модерного лібералізму й індустріального суспільства та постмодерної соціальності сьогодення. Пам'ятаючи, що правові проблеми не є такими, аби вони могли бути вирішені раз і назавжди, варто вдаватися до тупікового мислення – пошуку «аргументів із шухляди», які вже мали своє місце й можуть бути придатними для розв'язання подібних випадків за нових умов. Є сенс у висловлюванні Райнгольда Циппеліуса, що історія права як історія правових проблем та спроб їх розв'язання може навчити, як розв'язувалися в інші часи схожі проблеми, та якою мірою ці розв'язання були вдалими чи не зовсім [6, с. 264].

Втім, чи варто діставати із «шухляди» розуміння прав людини, наприклад, в марксистській теорії та його інтерпретації в комуністичних режимах? Очевидно, що ні, оскільки характерною рисою розуміння прав людини для марксистської теорії залишається двоїстість. З огляду на це, в даній теорії, як пише В. Шамрай, «ідея людських прав зберігає регулятивне значення ... (мета соціального прогресу), але відкидається як спосіб розуміння і організації наявного суспільства» [7, с. 178]. Тобто, сама постановка питання про права індивіда запропонована даною теорією є зайвою, оскільки особистість розглядається як сукупність суспільних відносин, як продукт певного суспільного ладу.

Щодо інших концепцій прав людини – християнської, ліберальної, позитивістської чи інтегративної, їх концепт реалізації прав людини цілком співставний з вимогами міжнародних документів до демократичних держав поважати, захищати та реалізовувати права людини.

Про це необхідно знати і впроваджувати у практику вимоги верховенства права, які б убезпечували від помилок і зайвих зигзагів у політико-правовому житті в питанні поваги до прав людини.

1. Таманага Браян. Верховенство права: історія, політика, теорія. / перекл. з англ. А. Іщенко. Київ: Києво-Могилянська академія, 2007. 208 с.

2. Крестовська Н. М., Цвіркун О. Ф. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія-практикум. Харків : Одісей, 2010. 488 с.

3. Берман Гарольд Дж. Західна традиція права: епоха формування: пров. з англ. 2-ге вид. Москва: Вид-во МДУ: Видавнича група ІНФРА-М – НОРМА, 1998. 624 с.

4. Шевцов З. П. Метаморфози права. Частина перша. Одеса: «Освіта України», 2013. 448 с.

5. Верховенство права. Доповідь схвалена Венеційською комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року). *Право України*. 2011. № 10. С. 168–184.

6. Циппеліус Р. Філософія права: підручник: пер. з нім. Київ : Тандем, 2000. 300 с.

7. Шамрай В. В. Модерне суспільство: від ліберальної і тоталітарної утопій до мережевої соціальності: Монографія / В.В. Шамрай. Київ: НАН України, 2015. 306 с.